

ARTŪRAS JUDŽENTIS

LIETUVIŲ KALBOS LYGINAMASIS KILMININKAS: SKOLINYS
AR ARCHAIZMAS?

Lietuvių kalbotyroje vyrauja nuomonė, kad daugelis lietuviškų konstrukcijų su lyginamuoju kilmininku (*pigliau grybų* ir pan.) yra skolintos iš slavų kalbų¹. Iš seno lietuviškomis laikomos atitinkamos konstrukcijos su prielinksniu ar jungtuku (*pigliau už grybus, pigiau negu grybai...*).

Lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros požiūriu rytų baltų ir slavų kalbų genityvas pagal formą paprastai siejamas su sanskrito bei lotynų kalbų abliatyvu². Šio senojo abliatyvo turėta išeities taško, pradinės būklės ir pan. reikšmės, būdingos ir rytų baltų bei slavų kalbų genityvui³. Formos, davusios pamatą sanskrito ir lotynų kalbų abliatyvui, buvo vartojamos ir lyginimui reikšti — vadinamasis ablativus comparationis. Rytų baltų, slavų, taip pat graikų kalbose jį atitinka genitivus comparationis, o germanų kalbose — dativus comparationis: lot. *fratre maior* „didesnis už brolių“, lie. *žemiau juostos*, s. sl. *prěvyše vsěhъ* „aukščiau už visus“, gr. *μᾶλλον ἑτέρων* „daugiau už kitus“, got. *maiza imma* „didesnis už jį“ etc.

Daugelis senų konstrukcijų su abliatyvinės reikšmės linksniais įvairiose indoeuropiečių kalbose ilgainiui buvo keičiamos prielinksninėmis ar jungtukinėmis konstrukcijomis⁴. Šios įsigalėdavo pamažu, kuri laiką kalboje pagrečiui būdavo vartojamos

¹ Plg. J. Jablonskis. Rinktiniai raštai. Vilnius, 1957, t. 1, p. 592; J. Balčikonis. Rinktiniai raštai. Vilnius, 1978, t. 1, p. 75; A. Piročkinas J. Jablonskio kalbos taisyrai. Vilnius, 1986, p. 172.

² Žr. A. Schleicher. Handbuch der litauischen Sprache, Prag, 1856, t. 1, S. 271; F. Miklosich. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Wien, 1883, Bd. IV, S. 448; K. Brugmann, B. Delbrück. Grundriß der vergleichenden Grammatik der Indogermanischen Sprachen. Strassburg, 1911, Bd. II, T. 11, S. 494—495; E. Fraenkel. Syntax der litauischen Kasus. Kaunas, 1928, S. 87—88; J. Kazlauskas. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. Vilnius, 1968, p. 174; H. Krahe. Grundzüge der vergleichenden Syntax der indogermanischen Sprachen. Innsbruck, 1972, S. 104; A. Vaillant. Grammaire comparée des langues slaves V: La syntaxe. Paris, 1977, p. 79—80; Z. Zinkevičius. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. Vilnius, 1980, t. 1, p. 208 etc.

³ F. Miklosich. Op. cit., p. 448; K. Brugmann, B. Delbrück. Op. cit., p. 494—495; H. Krahe. Op. cit., p. 104; A. Vaillant. Op. cit., p. 80; Z. Zinkevičius. Op. cit., p. 184.

⁴ F. Miklosich. Op. cit., p. 459; E. Fraenkel. Op. cit., p. 87—88; W. Vondrak. Vergleichende slavische Grammatik. Göttingen, 1928, Bd. II, S. 250—251; H. Krahe. Op. cit., p. 108; A. Vaillant. Op. cit., p. 52—53.

ir vienos, ir kitos. Lietuvių kalboje taip pat turime *mėnuo saulužės atsiskyrė* ir *atsiskyrė nuo draugų*, *visų geriausias* ir *geriausias iš visų*. Šis procesas apėmė ir konstrukcijas su lyginamaisiais linksniais. Lotynų kalboje ablativus comparationis tolydžio buvo keičiamas konstrukcijomis su *quam*, genitivus comparationis graikų kalboje — konstrukcijomis su *ἤ* arba *ὠς*, lenkų kalboje — konstrukcijomis su *od*, *nad* arba *niż*, dativus comparationis gotų kalboje — konstrukcijomis su *þau* etc.

Lietuvių bendrinėje kalboje ir tarmėse šalia konstrukcijų su *už*, *nei*, *negu* ir kt. vartojamas ir lyginamasis kilmininkas su aukštesniojo laipsnio prieveiksmiais *aukščiau*, *žemiau*, *arčiau*, *viršiau*, *daugiau*:

Aukščiau kulnų neiššoksi. Erž. *Jei menturys žemiau akių, duos daug pieno*. Rs. *Už Alę, pelėda!* — *kriokteli Viktoras, storžievis, daugiau trijų žodžių nesugraibąs Viktoras* [...]. rš.

Pavyzdžiai su *arčiau* bei *viršiau* neindikatyvūs, nes ir *arti* bei *virš* reikalauja kilmininko.

Konstrukcijų su lyginamuoju kilmininku vartojama ir tautosakoje. Peržiūrėjus „Lietuvių tautosakos“ penktajame tome paskelbtas patarles, priežodžius ir mįsles, rasti šeši jų pavyzdžiai su prieveiksmiais *aukščiau*, *pikčiau* ir *aršiau*:

5449. *Be rankų, be kojų — aukščiau budilkų skraido*. 419. *Ukvata pikčiau nevalios*. 418. *Akvata aršiau nevalios*.

Senuosiuose raštuose lyginamasis kilmininkas taip pat vartojamas. M. Daukšos postilėje penkiais atvejais su kilmininku eina prieveiksmiai *aukščiau*, *žemiau* ir *arčiau*. Įdomu, kad vertimo pavyzdžiai su *aukščiau* + genitivus comparationis tiesiogiai nepriklauso nuo originalo⁵:

| ... | *szákos ioś uzáugo augszczęus Cedry Diewo* | ... |. 87₄₁₋₄₆. | ... | *gáležie iego wyroflo nád Cedry Boże* | ... |. 149₄₋₁₁.

Negu regimai Barabaszų augszczęus Christaus kelamé | ... |. 168₂₉₋₃₀. *Aza iáwnie Bárabaszá nad Chrystufá nie przekładamy* | ... |. 289₃₄ — 290₂.

| ... | *to kas múmus liékt augszczęus priwálimo iszpenéimo* | ... | *atwiržt nê dręfame*. 291₃₈₋₄₂. | ... | *tego co nam žbywa nad potrzebne wychowanie* | ... | *udźielić nie śmiemy*. 486₁₃₋₁₈.

Tokiomis aplinkybėmis peršasi prielaida, kad lietuvių kalbos lyginamasis kilmininkas tam tikrais atvejais gali būti sintaksinis archaizmas, palaikomas ir panašių senovinių konstrukcijų, išlikusių slavų kalbose.

⁵ Cituojama pagal šiuos leidimus: Daukšos Postilė. Kaunas, 1926; J. Wuyk. Postilla catholica mnieysza. Kraków, 1617.